

MOKSLO LIETUVA

2003 m. lapkričio 6–19 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 19 (287)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Mano tautybė – chemikas (2)

Pradžia Nr. 17

Spalio 13–15 d. Rygoje vyko 21-oji tarptautinė Baltijos šalių mokslo istorikų konferencija. Jos organizaciniam ir programų komitetui vadovavo Latvijos mokslų akademijos prezidentas, Lietuvos mokslų akademijos užsienio narys prof. Janis Stradinis (Stradinš). Profesorius kalbinome konferencijos

renginių metu, dažniausiai per pertraukėles, žingsniuojant Rygos gatvėmis ar prie raudono vyno taurės per furšetą, kai pavykdavo ne vien Latvijoje populiarią ir mylimą mokslininką atplėšti nuo gerą žodį tarti norinčių jo gerbėjų. Iš tų pašnekesių nuotrupų ir sulipdytas šis tekstas, kuris, aišku, buvo parodytas Janiui Stradiniui, paties pro-

fesoriaus iniciatyva išverstas į latvių kalbą ir kai kur patikslintas.

Rygoje iškilo jau antras paminklas chemikui

Gerbiamasis Profesoriau, šiandien Rygoje, Kronvaldo bulvare priešais Latvijos universiteto Biologijos fakulteto rūmus, buvo atidengtas paminklas žyriam mokslininkui organinės chemijos

Nukelta į 6-7 p.

Rygoje priešais Latvijos universiteto Biologijos fakulteto rūmus atidengtas paminklas žyriam organinės chemijos atstovui profesoriui Pauliui Valdeniui

Priesaikos žodžius taria Lietuvos mokslų akademijos prezidentas Zenonas Rokus Rudzikas

Inauguruotas penktasis Lietuvos MA prezidentas

Spalio 28 d. Lietuvos mokslų akademijos prezidentu buvo inauguruotas MA tikrasis narys prof. Zenonas Rokus Rudzikas. Tai penktasis prezidentas 63-iusius metus gyvuojančioje Akademijoje. Išeitu, jog keturi ligšioliniai prezidentai va-

dovavo Lietuvos MA vidutiniškai maždaug po 15 metų. Vis dėlto toks vidurkinimas mažai ką duoda, norint suprasti gyvenimo tikrovę. Pirmasis paskirtasis Lietuvos MA prezidentas Vincas Mickevičius-Krėvė

Nukelta į 2-3 p.

Jau dešimt metų konkurencijos keliu (1)

Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo veiklos 10 metų sukaktis buvo iškilmingai pažymėta Lietuvos MA rūmuose surengtoje konferencijoje. Joje dalyvavo LR Ministras Pirmininkas Algirdas Brazauskas, švietimo ir mokslo ministras Algirdas Monkevičius, ūkio ministras Petras Čėsna, Fondo valdybos pirmininkas prof. Ramutis Bansevičius, pirmosios valdybos pirmi-

ninkas prof. Laimutis Adolfas Telksnys bei antrosios – prof. Pranas Grybauskas, Lietuvos mokslų akademijos prezidentas prof. Zenonas Rokus Rudzikas, Lietuvos mokslų tarybos pirmininkas prof. Eugenijus Butkus, mokslo ir studijų sistemos atstovai. Turiningus pranešimus skaitė Fondo direktorius dr. Sigitas Renčys ir pirmininko pavaduotojas dr. Vladislovas Guoga. Apie fizikų,

biochemikų ir medikų onkologų dalyvavimą bendroje Fondo paremtoje programoje išsamų pranešimą pateikė 2002 m. Lietuvos mokslo premijos laureatas prof. Ričardas Rotomskis.

Mokslo Lietuva pirmosios sukakties proga kalbina Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo direktorių dr. Sigitą RENČĮ.

Nukelta į 9 p.

4-5 p.

KAIP SPĖTI
SU PASAULIO
MOKSLU

8 p.

UNIVERSITETAS
IR
SOCIALINIAI
MOKSLAI

10-11 p.

LIETUVA IKI
MINDAUGO

13 p.

DIEVAIČIO
TERMINO
PASTOGĖJE

15, 16 p.

VAISTINIAI
AUGALAI IR
SIMPOZIUMAS

Atkelta iš 1 p.

šiam poste išbuvo nuo 1941 m. balandžio 18 d. iki rugpjūčio mėnesio. Juras Požela Akademijai vadovavo nuo 1984 iki 1992 metų, tiesa, prieš tai buvo viceprezidentas – nuo 1972 iki 1984 metų. Iki 15 metų vidurkio pristigo ir Benediktui Juodkai, kuris Akademijai vadovavo nuo 1992-ųjų metų. Ko gero, tai buvo bene dramatiškiausias Lietuvos MA gyvavimo laikotarpis.

Vargu, ar šios mokslo institucijos istorijoje įmanoma pralenkti Juozą Matulį, kuris Lietuvos MA vadovavo net 38 metus – nuo 1946 iki 1984 metų. Tačiau nepriklausomai nuo to, kiek laiko kuris prezidentas vadovavo Akademijai, kaskart tai buvo ištisa ir labai savita epocha Lietuvos mokslo istorijoje ir mūsų šalies gyvenime.

Kaip buvo išgelbėta Lietuvos MA

Inauguracijos iškilmėms vadovavę LR Prezidento patarėjas, Vilniaus pedagoginio universiteto rektorius akad. Algirdas Gaižutis ir Lietuvos mokslininkų rūmų direktorė Aldona Daučiūnienė iškilmingas vietas ant pakylės kviečia užimti buvusius Lietuvos MA prezidentus – Jurą Poželą ir Benediktą Juodką bei naująjį prezidentą Zenoną Rokų Rudziką.

Salėje garbingi asmenys: Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas Algirdas Brazauskas, prezidentas Valdas Adamkus. Iš Rygos į iškilmes atvyko Latvijos MA prezidentas, Lietuvos MA užsienio narys Janis Stradinis ir Latvijos MA viceprezidentas Juris Ekmanis, iš Talino – Estijos MA mokslinis sekretorius prof. Mihkel Veiderma. Salėje Lietuvos aukštųjų mokyklų rektoriai, valstybinių mokslo institutų vadovai, mokslo bendruomenės nariai.

A. Daučiūnienė lotyniškai, o A. Gaižutis lietuviškai perskaito 2003 m. rugsėjo 9 d. Lietuvos MA visuotinio narių susirinkimo nutarimą: remiantis slauto balsavimo rezultatais laikyti akad. Zenoną Rokų Rudziką išrinktu Lietuvos MA prezidentu ir tvirtinti jį šioms pareigoms. Dokumentą pasirašė visuotiniam susirinkimui pirmininkavęs akad. Algis Petras Piskarskas ir susirinkimo sekretorė akad. Veronika Vasiliauskienė.

Žodį tarti kviečiamas buvęs Lietuvos MA prezidentas akad. Benediktas Juodka. Jis trumpai apibūdino šios

Inauguruotas penktasis Lietuvos MA prezidentas

Lietuvos MA prezidentai: Benediktas Juodka, Zenonas Rokus Rudzikas ir Juras Požela

mokslo institucijos nueitą 62 metų kelią, o daugiausiai dėmesio skyrė įvykiams po 1991 metų. Tada priimtas LR mokslo ir studijų įstatymas Lietuvos MA tarsi eliminavo iš iki tol užimtų pozicijų. Visuomenėje ir politikų lūpose pasigirdavo kaltinimų esą MA „raudona“ ir tokia nepriklausomoje Lietuvoje nereikalinga.

Mokslų akademijai reikėjo didelių pokyčių. B. Juodka prisiminė, kaip jį, tuometinį Vilniaus universiteto mokslo prorektorį, aplankė keturi MA prezidiumo nariai. Ieškota žmogaus, kuris galėtų vadovauti Akademijai, būtų pripažintas ir tarptautiniu mastu žinomas mokslininkas, tačiau ligi tol nedirbęs Mokslų akademijos sistemoje, kuriam negalima būtų mesti kalti-

nimų, esą jis „raudonos“ institucijos ugdytinis.

B. Juodka delegacijos nariams pažadėjo pasitarti su Universiteto rektoriumi prof. Rolandu Pavilioniu ir buvusiu ilgamečiu rektoriumi prof. Jonu Kubiliumi. Abu jie patarė B. Juodkai priimti pasiūlymą ir balotiruotis į MA prezidentus, pritarė jo norui išsaugoti ir užimamas pareigas Universitete.

Kai B. Juodka buvo išrinktas naujuoju Lietuvos MA prezidentu, jis iškart atsidūrė politinių kovų sukuryje. Tuometiniame parlamente spendėsi šios institucijos likimas. Kai kurie parlamentarai žarstė kaltinimus, girdi, MA labai „sovietiška“, jų neveikė argumentai, jog MA lygiai tiek pat „raudona“, vertinant procentais, kaip ir bet

kuri kita to meto institucija, neišskiriant nė tuometinio Seimo.

Kiekvienam bent kiek jaučiamam situaciją buvo aišku, jog MA likimas gali būti nulemtas. Padėtį išgelbėjo parlamentarai prof. Česlovas Kudaba, deja, jau amžiną atilsį. Jis pasiūlė, kad MA likimą parlamentarai lemtų vardiniu balsavimu. Tauta turi žinoti savo didvyrius, nes pasaulyje nėra tokio beprecedenčio atvejo, kad savo noru valstybėje būtų uždaryta mokslo akademija. Lietuviškais herostratais istorijoje nenorėjo pagarsėti ir mūsų parlamentarai. MA buvo išgelbėta.

To meto aplinka buvo taip smarkiai politizuota, kad net tvirtinant naują Lietuvos MA statutą parlamente balsai pasiskirstė po lygiai už ir prieš. Nulėmė posėdžiui pirmininkavusio Česlovo Juršeno, palaikiusio naują MA statutą, balsas.

Jaudina struktūrinių fondų lėšų skirstymas

Pasak B. Juodkos, šiandien Lietuvos MA turi mažiau funkcijų už buvusią MA, kurios sudėtyje buvo mokslo institutai, tačiau kiek daugiau, negu pasaulyje veikiančios personalinės MA. Šiandieninė MA – tai biudžetinė valstybės institucija, atliekanti ekspertinę funkciją įvairiais mokslo, studijų, ekonomikos, ekologijos, socialiniais, kultūros bei kitais klausimais. Lietuvos MA yra pasirašiusi bendradarbiavimo sutartis su 22 kitų valstybių MA, inicijavo Lietuvos mokslo ir technologijų baltosios knygos rengimą, o įgyvendindama šios Baltosios knygos nuostatas 2002 m. parengė Aukštųjų technologijų programą. Vienas solidžiausių darbų – kartu su LR Ūkio ministerija parengta Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija. Lietuvos MA sesijos pastaraisiais metais virto mokslo forumais, kuriuose svarstomi mūsų valstybės ekonomikos, ekologijos, energetikos, aukštųjų technologijų plėtros, krizių valdymo, mokslo prioritetų ir kiti aktualūs klausimai.

B. Juodka išreiškė ir akademinės bendruomenės narių susirūpinimą dėl Lietuvai kitąmet pasieksiančių ES struktūrinių fondų lėšų paskirstymo. Nė vienas politikas nėra pareiškęs, kad švietimas ir mokslas nėra mūsų valstybės prioritetas, tačiau žodžiais ir apsiribojama. Švietimo ir mokslo srities

infrastruktūros objektų projektams iš ES struktūrinių fondų Lietuvoje numatoma skirti 4,9 proc. lėšų, kai tuo tarpu Estijoje – net 18 proc. Lietuvos švietimo, mokslo ir studijų sistema – tai 2078 bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos, 47 aukštosios mokyklos, 26 valstybiniai mokslo institutai. Visiems šiems objektams, švietimo, studijų ir mokslo įstaigų projektams iš struktūrinių fondų numatoma skirti perpus mažiau lėšų negu LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pavaldume esančioms 46 darbo biržoms ir 16 perkvalifikavimo centrų.

Akivaizdu, jog visada didelių diplomatiškumo pasižymėjusio B. Juodkos, dabar nusimetusio sunkią MA prezidento pareigų našta, paskutiniai žodžiai buvo taikyti pirmiausia Premjero ausiai. Tačiau geležis pataikė į akmenį. Premjeras pasirodė besąs nė kiek ne menkesnis diplomatas ir į jam nepatogią diskusiją neįsivėlė, tuo labiau, kad visada galės pasiteisinti: inauguracijos iškilmės – ne pati geriausia vieta diskusijoms.

Lemtingais istorijos momentais

Kaip ir jo pirmtakas B. Juodka, savo inauguracinėje prkalboje Lietuvos MA prezidentas Z. R. Rudzikas taip pat rėmėsi kai kuriais istorijos faktais bei apibendrinimais. Prezidentas priminė, jog šiemet sukanka 400 metų, kai Italijoje buvo įkurta Akyliųjų akademija – šiuolaikinės tos šalies mokslų akademijos prototipas, kurios nariu 1611 m. tapo ir Galileo Galilėjus. 1773 m. būta mėginimo steigti Vilniaus mokslų akademiją prie Vilniaus universiteto. Tokią iniciatyvą rodė astronomo Martyno Počobuto vadovaujami mokslininkai, susirūpinę mokslo žinias populiarinti visuomenėje.

Istorinės aplinkybės lėmė, kad Lietuvos mokslų akademija buvo įsteigta tik 1941 m., tačiau ir per šį istoriškai neilgą laikotarpį nuėjo garbingą kelią, veiksmingai įtakodama šalies mokslą ir studijas, prisidėjo prie ekonomikos ir kultūros kėlimo.

Toliau prezidentas charakterizavo savo pirmtakams tekusias užduotis, su kuriomis jie sėkmingai susidorėjo. J. Matulio dėka MA išliko lietuviška, jai priklausiančiuose institutuose nuolat skambėjo lietuviškas žodis, be to, juose sugebėta išplėtoti daug naujų mokslų krypčių, kuriomis ir šiandien gali didžiuotis Lietuvos mokslas.

Pirmtako idėjas pratęsė ir J. Požela. Ne paslaptis, jog Maskva papildomą finansavimą skirdavo fizikos, technikos ir biologijos mokslams. MA vadovybė sugebėdavo dalį tų lėšų nukreipti humanitariniams ir socialiniams mokslams plėtoti. Nepamirškime, jog ir Sąjūdis 1988 m. birželio 3 d.

Lietuvos MA prezidento regalias tuoj bus įteiktos naujam prezidentui

Iš naujojo prezidento mokslo bendruomenė tikisi pokyčių

Renginio vedėjai Aldona Daučiūnienė ir prof. Algirdas Gaižutis skelbia Lietuvos MA prezidento inauguracijos pradžią

užgimė būtent Lietuvos MA Didžiojoje salėje, kai šiai institucijai vadovavo J. Požela. Dar prieš tai MA buvo pradėtas rengti naujas Lietuvos Konstitucijos projektas, MA prasidėjo žaliųjų judėjimas. MA prezidentas buvo sudaręs J. Poželos vadovaujamą komisiją rengti medžiagą TSRS Aukščiausios Tarybos deputatų suvažiavimui apie gėdingą 1939 m. Ribentropo-Molotovo pakta, buvo rengiami pasiūlymai ir nacionaliniu klausimu. 1989 m. gruodžio 8 d. MA visuotinis susirinkimas priėmė nutarimą atsikirti nuo TSRS MA. Be derinimo su Maskva buvo įsteigti Kultūros ir meno, Teorinės fizikos ir astronomijos, Imunologijos bei Geografijos institutai, iš Lietuvių kalbos ir literatūros instituto išrutulioti savarankiški Lietuvių kalbos bei Lietuvių literatūros ir tautosakos institutai.

Visi šie žingsniai artino lemtingąją 1990 m. kovo 11-ąją, kai buvo atkurta Lietuvos Nepriklausomybė. Lemtingais istorijos momentais Lietuvos MA buvo su savo tauta.

Pasiryžę didinti MA vaidmenį gyvenime

Naujas MA statutas (1990 m. gegužės 23 d.), kuriuo vadovaujantis tu

metų gruodžio 29 d. buvo išrinkta 10 akademikų, 21 narys korespondentas ir 4 pirmieji užsienio nariai, o 1991 m. pradžioje ir 40 narių ekspertų, leido atnaujinti MA, išplėsti jos galias. Tiesa, 1991 m. vasario 12 d. Mokslo ir studijų įstatymas įteisino naują MA statusą, jau be mokslo institutų ir be žinybos funkcijų. Vis dėlto siekiant tas naujas funkcijas sėkmingai vykdyti MA teko įveikti daug sunkumų, tad neatsitiktinai naujasis prezidentas savo pirmtako B. Juodkos veiklą vertina kaip sugebėjimą išsaugoti MA jai nelengvu metu, išvairuoti per įvairius slenksčius ir povandeninius akmenis.

Naujasis laikotarpis bus nemažiau sudėtingas ir naujam prezidentui, kuriam likimas lemia vadovauti MA naujo istorinio lūžio laikotarpiu. Lietuvai tapus tikrąja ES ir NATO nare atsidsurime dar spartesnių globalizacijos procesų akivaizdoje. Informacinėje visuomenėje žinios, aukštos technologijos vaidins dar svarbesnį vaidmenį, tad Lietuvos mokslui teks spręsti dar sudėtingesnius uždavinius. Iš to išplaukia ir MA bei jos narių atsakomybė. Tas naujas uždutis savo inauguracinėje kalboje naujasis prezidentas ir apibūdino. Beje, jos apibrėžtos ir šiemet kovo 18 d. LR Seimo patvirtintoje paskutinėje MA statuto redakcijoje.

je. Valdžios institucijoms jau pateikta pluoštas programų ir pasiūlymų, kaip reikėtų didinti mokslinio darbo efektyvumą ir kokybę. Tam būtina užtikrinti mūsų mokslo tolesnę integraciją į ES ir Euroatlantines struktūras, o tam reikia, kad šalies mokslininkai dalyvautų tarptautinėse programose ir projektuose, naudotųsi tarptautinių mokslo centrų infrastruktūra.

Svarbu dalyvauti ir tarpakademiniuose mainuose pagal pasirašytas 22 sutartis su kitų valstybių MA. Prezidentas apgailestavo, kad Lietuvos MA negauna valstybės paramos toms sutartims vykdyti. Nepakanka lėšų mokslo žurnalų ir kitai leidybai, menkos išmokos už MA narių atliekamas ekspertizes, mažai aptarnaujančio personalo atlyginimai. Siūloma atlyginimus personalui bei išmokas už ekspertizes didinti 20-30 proc.

Naujasis prezidentas atrodo rimtai pasiryžęs inicijuoti naujos mokslinio darbo kokybės vertinimo sistemos kūrimą, atsižvelgiant į skirtingų mokslo sričių ypatybes. Atrodo, neliks pamiršti ir Lietuvos moksliniai žurnalai, kurių kokybei ir leidybai užtikrinti svarbu rasti išteklių.

Galima neabejoti, kad daug kas keisis ir pačioje MA veikloje. Prezidentas ir viceprezidentas nebegalės

užimti kitų pareigų nei valstybinėse, nei privačiose įstaigose, turės susikaupti mokslo organizacinei veiklai. Naudodamasis informacinėmis technologijomis naujasis prezidentas jau pamėgino rengti virtualias MA „sesijas“, užduodamas akademikams namų uždutis, prašydamas teikti konkrečių siūlymų, kaip gerinti mokslinių tyrimų efektyvumą, plėsti tarptautinį bendradarbiavimą, integruoti mokslą ir studijas, stiprinant ryšius su visuomene ir kitais klausimais. Akademijos narių aktyvumas, gauti vertingi pasiūlymai rodo, kad MA nariai pasiryžę didinti Akademijos vaidmenį gyvenime.

Naujovėms – platų kelią

Prezidentas Z. R. Rudzikas apibūdino ir atskirų mokslo sričių būklę.

Paveldėtas didelis fizinių mokslų potencialas pastarąjį dešimtmetį mažėjo, gambiausi jauni mokslininkai išvyko dirbti į kitas šalis, kur gauna geresnes mokslinio darbo sąlygas. Ypač sunki padėtis su eksperimentine įranga, kuri beveik neatnaujinama. Gelbsti nebent tarptautiniai ryšiai, o didelė dalis šios srities straipsnių parašoma atliekant bendrus su užsienio partneriais darbus.

Technologijos mokslai, kaip žinia, remiasi bazinių mokslų (fizikos, chemijos, informatikos) taikymu. Sparti

šių sričių pažanga skatina ir visai naujų technologijų atsiradimą. Z. R. Rudzikas siūlo technikos mokslų atstovams būti budriems ir savo studijų programose rasti vietas tokioms naujovėms kaip spintronika, femtochemija, chemitronika, kvantiniai kompiuteriai, kvantinė kriptografija, teleportacija ir kitoms, kad naujos idėjos jaunimui nebūtų kažkas iš fantastikos srities.

Vertindamas biomedicinos mokslus, MA prezidentas atkreipė dėmesį, jog jie gali būti svarbūs ir pasaulio mastu, ir konkrečioms Lietuvos reikmėms. Priminęs, jog tarptautiniu mastu garsėja mūsų šalies biotechnologų darbai, Z. R. Rudzikas pripažino, jog ne mažiau, o gal ir labiau svarbūs yra Lietuvos žemės ūkio, miškininkų ir kai kurių kitų sričių ir krypčių laimėjimai. Pertvarkant ūkininkavimą ir žemėvaldą ypač svarbios žemės ūkio mokslininkų rekomendacijos ir pasiūlymai. Tokio požiūrio naują prezidento kalboje turėtų pastebėti visi, kurie seka ir vertina Lietuvos mokslo pokyčius.

Prezidentui kelia nerimą, jog nepriklausomoje valstybėje socialiniai mokslai vis dar neužima jiems derančios vietos. Išties paradoksas, kad valstybėje nėra valstybinio mokslo instituto statusą turinčio ekonomikos instituto.

Nors apie humanitarinius mokslus prezidentas kalbėjo pabaigoje, bet klausytojai nuolat jautė gana stiprų visos prakalbos humanitarinį užtaisą. Pasak Z. R. Rudziko, humanitariniai mokslai – tai vainikas ant mokslo rūmų stogo. Dėmesys gimtajai kalbai, Lietuvos istorijai ir kultūrai, atrodo, neliks vien aukštos retorikos priemonė iškilmių metu, bet virs ir labai konkrečiais darbais Lietuvos MA veikloje. O jei taip, tai turės paveikti ir kai kuriuos mokslo administratorius, kurie daug daro, kad greičiau pamirštume, kas esame ir iš kur atėjome.

Iš tikimybė savo tautos ir valstybės siekiamas nerodo asmenybės provincialumo, jo pažiūrų siaurumo – priešingai. Tą puikiai patvirtino ir prezidento kalbos pabaiga. Prieš ketelį metų jam teko kalbėtis su Amerikos astronautu Davidu Scottu, kuris turėjo progą į Žemę pažvelgti iš Mėnulio. Žmonijos lopšį astronautas palygino su velykiniu margučiu: iš Mėnulio ji atrodo ne ką didesnė už kiaušinį, tokia pat marga kaip margutis ir lygiai taip pat lengvai pažeidžiama.

Galima tik pritarti naujam prezidentui: turime daryti viską savo planetos labui. Nepamirštant ir Lietuvos, kuri juk yra toks pat margutis, tik daug mažesnis ir dar labiau pažeidžiamas.

Gediminas Zemlickas

Prezidentas Valdas Adamkus linki geros kloties LMA prezidentui Zenonui Rokui Rudzikui

Latvijos MA viceprezidentas Juris Ekmanis ir prezidentas Janis Stradinis sveikina naująjį Lietuvos MA prezidentą

Pabaiga. Pradžia Nr. 18

Rugsėjo 17–18 d. Vilniaus Gedimino technikos universitete vyko tradicinė mokslo istorikų konferencija *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje*. Kalbina-me jos organizatorių prof. Algimantą NAKĄ, kurį pažįstame ir kaip VGTU istorijos muziejaus kūrėją, Gedimino klubo renginių organizatorių.

Savam krašte sunku būti pranašu

Tačiau šiandien, pripažinkite, Lietuvos statybos mokslas jau labai sunkiai gali spėti su pasauliniu šios srities mokslu, nors tarpukaryje tas atsilikimas buvo visai nedidelis.

Šiandien mes turime mažesnes galimybes įgyvendinti savo sumanymus – tai šventa tiesa. Savo tyrimus galime atlikti pasitelkę kompiuterį, pieštuką ir trintuką – irgi tiesa. Mūsų laboratorijoms stinga investicijų, apskritai kartais minimalių lėšų. Gelžbetonio konstrukcijų tyrimai, kad ir ką sakytum, nėra pigūs. Tenka gaminti bandinius po kelis metrus ilgio, didelio skerspjūvio, reikia taikyti natūrinius bandymus, o to daryti dažnai neleidžia mūsų dabartinio ūkio sąlygos. Tačiau štai kas įdomu: mūsų Gedimino technikos universitetą baigę architektai ar statybininkai, nuvykę į Suomiją, Angliją ar JAV gauna darbą savo profesinėje srityje. Pasirodo mūsų specialistų parengimo lygis visai pakankamas, atitinka tarptautinius reikalavimus. Internetas atvėrė mums informacijos vartus, nebeliko problemų skaityti seniau vadintus valiutiniiais žurnalus. Pagrindinius žurnalus gauna mūsų bibliotekos. Taigi gaunamos ir naudojamos informacijos požiūriu mūsų statybos mokslo specialistai pakankamai aprūpinti. Tačiau daugelis savo kūrybinių sumanymų patikrinti mūsų laboratorijose negali pirmiausia dėl lėšų įrangai stokos. Labai maži ir mokslininkų atlyginimai.

Gal vis dėlto yra kokybiniai skirtumai tarp ketvirtjo dešimtmečio statybos mokslo ir dabartinio? Jei tokio skirtumo esama, tai gal į tuos dalykus visai kitaip ir reikėtų žvelgti?

Su doc. Vidmantu Jokūbaičiu kaip tik teko nuodugniai nagrinėti J. Kuodžio disertaciją. Įsitikinome, kad jo darbe esminio skirtumo nuo mūsų disertacijoms ir apskritai mokslui teikiamų reikalavimų nėra. Tačiau pasikeitė matavimo prietai-

2003 m. tradicinės kasmetinės konferencijos Mokslo ir technikos raida Lietuvoje dalyviai prie Vilniaus Gedimino technikos universiteto centrinių rūmų

sai, skaičiavimo ir modeliavimo galimybės. Visa tai labai išplečia įmanomų spresti uždavinių kiekį. Kai kurių bandymų dabar galima atsisaikyti, nes juos įmanoma modeliuoti pritaikius kompiuterines programas. Suprantama, tenka atrankos būdu tikrinti, ar mūsų teorinės nuostatos galioja praktiškai.

Pirmiausia – tarnauti savajam kraštui

Jei užsienio valstybėse yra reikiamos laboratorijos, įrangos, tai ir siųskime savo jaunimą, doktorantus ir daktarus, tegu jie ten dirba, o sugrįžę į Lietuvą apibendrina, parašo mokslinius darbus.

Šis procesas vyksta. Daug mūsų mokslininkų stažuojasi, tobulinasi Vakaruose, taip pat ir statybininkų konstrukcijų srityje. Štai Audronis Kvedaras tobulinasi Didžiojoje Britanijoje, Gintaris Kaklauskas – Amerikoje, o grįžę parašė habilitacinius darbus. Tokių pavyzdžių yra ne vienas.

Naudos duoda ir iš Vakarų atvykę mokslininkai. Jie dalyvauja mokslinėse konferencijose, skaito

Technikos studijos turi būti humanizuojamos, – teigia prof. Algimantas Nakas

paskaitų ciklus, dalijasi patirtimi. Iš jų išgirstame, jog ne ypatingai vienoje ar kitoje srityje atsiliekame. Tai labai svarbu. Truputį stebina, kai Lietuvoje mokslą tvarkančios žmonės mokslininko veiklą ver-

tina pagal užsienyje išspausdintus straipsnius, pagal citavimą ISI žurnaluose ar panašiai. Labai teisingai praėjusiais metais sakė Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje, įteikdamas Lietuvos mokslo premiją už 2001 metus, Lietuvos Respublikos Premjeras Algirdas Brazauskas: *Ir vis dėlto Lietuvos mokslininkų pirmasis rūpestis turėtų būti, kad mūsų mokslas tarnautų gimtajam kraštui.* Tai labai prasmingi žodžiai, kuriuos gerai supranta ir vertina patys mokslininkai, bet išgirdę tuoj pat pamiršta mokslo valdininkai.

Publikacijos užsienio mokslo žurnaluose, taip pat ISI žurnaluose, Jums neatrodo svarbiausias mokslininko veiklos rodiklis?

Be abejo, tokios publikacijos labai svarbu. Tačiau prisimenu ir kitą požiūrį, kuris gal ir nebuvo visai beprasmiškas: jeigu šimtas žmonių dirba mokslinį darbą ir vienas pavyksta atrasti naujas tiesas, sukurti naują ir konkurentišką produktą, tai jau yra labai vertintina, tai sėkmingas rezultatas. Tačiau dabar visus mokslininkus, tarp jų ir humanitarinių bei socialinių mokslų, atestuoja pagal tuos pačius kriterijus. Mažai tikėtina, pavyzdžiui, kad įmanoma pub-

likuoti daug straipsnių užsienyje mūsų istorijos, mokslo istorijos ir panašiais klausimais. Dabartinė mūsų mokslo vertinimo sistema gali užkirsti kelią mokslininkui dirbti savajam kraštui. Kai toks vertinimas, visi karštligiškai pradeda ieškoti įvairių ryšių, kaip patekti į tuos ISI žurnalus. Ar kas pasižiūrėjo, kiek tokie citavimai išreiškia tikrą mokslinę pažangą? Ar didelė to nauda mūsų kraštui? Nepamirškime, kad jei žmogus dirba mokslinį darbą, auga jo dalykinė pedagoginė kvalifikacija, jam tenka sekti mokslo pokyčius, suvokti kylančias problemas ir kur link svarbu kreipti tyrimus, jis kompetentingas teikti pagalbą gamybai, jis geriau suvokia kaip tobulinti studijų procesą ir panašiai. Juk labai svarbu rūpintis ir studijų programomis. Antraip mūsų parengti specialistai nebus pripažinti kitose valstybėse.

Nedaug bus naudos, jei visas savo jėgas nukreipsime tik į straipsnių rašymą ir jų publikavimą, tegul ir pripažintuose užsienio žurnaluose. Manau nereikėtų to absoliutinti. Jei vienoje ar kitoje mokslo srityje neatsiliegame, ir tai jau gerai. Todėl nereikėtų suburokratinti mokslininko darbo vertinimo, kai svarbiausia tampa formaliųjų kriterijų vykdymas. Juk moksle, kaip ir gyvenime, visada turi būti vieta rizikai.

Mokslas – tai nuolatinė rizika

Užsiimti mokslu, vadinas, imtis rizikingo gyvenimo projekto? Ar taip supratau Jūsų mintį?

Be abejo, mokslas yra rizikingas dalykas. Jei tavo neš gyvenimo srovė, tai niekada nieko gero neatrasi. Mokslininkui reikia turėti didelės drąsos, nes jo atradimais – bent iš pradžių – dažniausiai niekas nepatiki, neretai net išjuokia. Savo pranešime doc. V. Jokūbaitis priminė epizodą iš J. Kuodžio gyvenimo, kai susikirto Vienos ir Drezdeno gelžbetonio konstrukcijos tyrinėjančių mokyklų atstovai. Vieni buvo įsitikinę, kad lūžtančios sijos plyšio konfiguracija tokia, kiti –

Mokslo istorikų konferencijos dalyviams VGTU muziejaus ekspoziciją rodo muziejaus įkūrėjas prof. Algimantas Nakas

kad kitokia. Tačiau vieni apie kitus kalbėjo labai atsargiai, neskubėjo paniekinti kolegų darbų. Rimti mokslininkai teigia, diskutuoja, savo požiūrį stengiasi patvirtinti eksperimentais, o jei nepasiseka įrodyti savo tiesos, tenka daryti kitas išvadas. Tačiau pagal mūsų dabartinių mokslo vertintojų reikalavimus svarbiausia – kuo greičiau paskelbti straipsnį, esant bent mažiausiai užuominai į naują idėją.

Reikia skubėti užsitikrinti savo prioritetą, negalima snausti.

Negalima. Kita vertus, kažkas iš tų idėjų kuria naujas technologijas, tad ar nederėtų tas idėjas pirmiausia realizuoti namie? Jei savo idėjas skubėsime versti straipsniais, kitomis publikacijomis, bet nesieksime praktiškai jų įgyvendinti, mano manymu, valstybei iš to didelės naudos nebus. Turiu galvoje technikos ir technologijos mokslus.

Inžinierius – visur inžinierius

Dabar kalbate kaip mokslo istorikas, VGTU istorijos muziejaus kūrėjas ir vadovas, o gal kaip gelžbetonio konstrukcijų specialistas?

Tai integruotas dalykas. Man teko dirbti mokslinį darbą, ne vienerius metus tyrinėju gelžbetonio konstrukcijas. Dar prieš šešetą metų tekdavo daryti konstrukcijų stiprinimo projektus bei skaičiuoti naujų pastatų konstrukcijas. Bet tai praėjus. Dabar daugiau tenka užsiimti mokslo istorijos reikalais. O mokslo istorija moko labai daug ko, ir svarbiausia – supratimo, jog mūsų istorijoje pirmiausia lieka tai, kas svarbu savo krašto žmonėms, Lietuvai.

Šią mintį patvirtina patirtis su prof. J. Kuodžiu: kas su juo išplaukė į vakarus, tas pusšimtį metų Lietuvos mokslininkams juk buvo nepasiekiamas ir netgi visai nežinomas.

Jei jau apie tai šnekame, tai dar norėčiau pabrėžti vieną dalyką. Kaip sakiau, tarpukaryje Lietuva gelžbetonio konstrukcijų srityje buvo nelabai atsilikusi nuo kitų Europos valstybių. Net ir praktinės statybos srityje nebuvome nuošalyje.

A. Rozenbliumas suprojektuotas ir pastatytas gelžbetoninis tiltas per Nemuną Alytuje buvo net geresnis už Delingeno miesto tiltą (tai Vokietijoje, 100 km nuo Niurnbergo), net ir pagrindinis tarpatramis buvo 3 m ilgesnis. Alytaus gelžbetoninis tiltas buvo didžiausias Baltijos kraštuose ir pagal konstrukcinę sandarą prilygo geriausiems to meto Europos tiltams. Daug tiltų projektavo ir statė Vytauto Didžiojo universiteto specialistai. Jie dirbo labai pažangius tam metui darbus, ne itin atsilikdami nuo kitų Europos valstybių specialistų lygio. Kai istorinių aplinkybių verčiami mūsų inžinieriai turėjo išvykti į JAV, statybos inžinieriai iš Lietuvos buvo labai greitai pripažinti profesionaliais inžinieriais. Jiems ten neteko plauti lėkščių, kirsti miškus ar dirbti kitus menkai apmokamus darbus.

Skirtingai nuo humanitarų, kuriems teko patirti ištisias karčių pabėgėlių dalį.

Būtent. Lietuvos technikos mokslų atstovai JAV užėmė labai geras pozicijas.

Ar todėl, kad JAV tuo metu labai sparčiai vystėsi, modernizavosi, todėl valstybei reikėjo inžinierių, praktinės veiklos specialistų?

Manau, jog ir dėl to, kad pirmiausia buvo gerai profesiskai pasirengę. Vytautas Izickas, Juozas Danys, Jeronimas Dabrila, Jurgis

Gimbutas, Jonas Kuodis – man teko tyrinėti jų biografijas. Kai atvykę į JAV jie ėmėsi projektavimo darbų, amerikiečiai jais patikėjo, pripažino jų kvalifikacijas, nors toli gražu ne visais ir labai ne iš karto patiki.

Inžinierius – visur inžinierius.

Tą ir noriu pabrėžti. VDU prieš karą rengė aukšto lygio specialistus, vadinas, mokė pagal protingas studijų programas. Kai analizuoju to meto mokymo planus (tada taip buvo vadinama), į akis krenta, kad didžioji studijų laiko dalis buvo panaudojama tik technikos mokslams – pašalinio balasto nebuvo.

Kad technika būtų humanizuota

O kur dorovinis auklėjimas, humanitarinis, asmenybinis lavinimas? Juk iš VDU turėjo išeiti labai sausi žmonės, jeigu būsimieji inžinieriai studijavo, kaip kad sakote, tik technikos mokslus.

Keista, bet panagrinėjus tų VDU absolventų biografijas matyti, kad dauguma tapo ne tik gerais savo srities specialistais, bet ir visuomenės veikėjais, kurie savo kasdieniame gyvenime daug dėmesio sugebėjo skirti humanitariniams dalykams.

Argi ne paradoksas?

Pirmiausia pastebiu, kad tarpukario VDU net ir technikos dalykus dėščiūsi profesūra buvo labai inteligentiška, savo dėstymo kultūra, visa laikysena, visa savo esybe diegė studentams tikrą inteligentiškumą. Gal klystu, bet man atrodo, kad šiandien mums būtent to labai ir trūksta.

Mokslo istorija mums primena praeties asmenybes pasižymėjusias ypatingai aukšta bendravimo su bendradarbiais ir studentais kultūra. Tai Steponas Kolupaila, Kazimieras Vasiliauskas, Kazimieras Baršauskas, Vytautas Klimavičius, Algirdas Žukauskas, Anatolijus Rozenbliumas, Stasys Ščesnulevičius ir daugelis kitų.

Sprendžiant mokslo ir technikos problemas dabar siekiama, kad studijos, mokslas ir praktika būtų integruoti, kad techniškiosios studijos būtų humanizuojamos, t. y. kad būtų daugiau skirta dėmesio gimtajai ir užsienio kalboms, kad būtų ugdomas tautinis patriotizmas, meilė savajam kraštui. Pasaulyje vis daugiau kalbama apie apskritai technikos humanizavimo būtinybę.

Beje, technikos humanizavimo iniciatoriumi Lietuvoje laikytinas buvęs ilgametis VGTU rektorius, o dabar pirmasis prorektorius E. K. Zavadskas, kuris prieš keletą metų kartu su Lietuvos mylėtojų klubu iš Lenkijos surengė bendrą konferenciją *Technikos humanizavimas*. Bet tas technikos humanizavimas turėtų tapti mūsų kasdienybe, neturi būti pasitenkinama vienu kitu renginiu. Visi turime suprasti, kad technika ir mokslas turi tarnauti žmogui. Šią nuostatą reikia diegti subtiliai kiekvienoje paskaitoje ir kiekviename renginyje. Kad tą techniką kuriantys žmonės mylėtų savo kraštą, tarnautų savo Tėvynei. Net jeigu ir išvyksta į kitą šalį, tai pakėlęs kvalifikaciją, turėtų galvoti apie savo nedidelį, bet patį nuostabiausią kraštą – gimtąją Lietuvą, į ją sugrįžti.

Puikūs žodžiai, profesoriau, prie kurių sunku ką ir bepridurti. Todėl leiskite padėkoti už pokalbį ir palinkėti šiuos gražius ketinimus įgyvendinti.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

LIETUVOS MOKSLO PREMIJŲ KOMITETAS

praneša, kad 2003 m. Lietuvos mokslo premijoms pateikti šie darbai:

HUMANITARINIŲ IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ SEKCIJA

1. **Antanas ANDRIJAUSKAS.** Darbų ciklas „Lyginamieji kultūros, filosofijos, estetikos ir meno tyrimai (1995–2002 m.)“. *Pateikė Kultūros, filosofijos ir meno instituto taryba.*
2. **Jurgis BUČAS.** Darbų ciklas „Lietuvos miestų ir kaimo kultūrologiniai tyrimai (1980–2002 m.)“. *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.*
3. **Viktorija DAUJOTYTĖ-PAKERIENĖ.** Knygų ciklas „Iš literatūros fenomenologijos (1998–2001 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*
4. **Alfonas EIDINTAS.** 2001–2002 m. leidiniai holokausto tema. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*
5. **Bronislava KERBELYTĖ.** Darbų ciklas „Pasakojamosios tautosakos struktūrų ir semantikos raidos tyrimai bei sistematika (1970–2002 m.)“. *Pateikė Vytauto Didžiojo universiteto senatas.*
6. **Algimantas LIEKIS.** Knygų ciklas „XX a. lietuvių inteligentija kovoje dėl Lietuvos nepriklausomybės ir jos įtvirtinimo (1996–2002 m.)“. *Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas.*
7. **Mykolas MICHELBERTAS.** Darbų ciklas „Senajo geležies amžiaus (I–IV a.) baltų genčių materialinė ir dvasinė kultūra, Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai (1986–2002 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*
8. **Vacys MILIUS.** Darbų ciklas „Lietuvių etninės kultūros tyrinėjimai (1956–2002 m.)“. *Pateikė Lietuvos istorijos instituto taryba.*
9. **Zenonas NORKUS.** Knyga „Max Weber und Rational Choise“. Metropolis Verlag: Marburg. 2001. – 576. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*
10. **Vytautas VITKAUSKAS, Ona KAŽUKAUSKAITĖ, Ritutė PETROKIENĖ, Dovilė SVETIKIENĖ.** Lietuvių kalbos žodyno XVII–XX tomai. *Pateikė Lietuvių kalbos instituto taryba.*

FIZINIŲ MOKSLŲ SEKCIJA

1. **Saulius BALEVIČIUS, Bonifacas VENGALIS.** Darbų ciklas „Mikrostruktūrų ir sparčiųjų elektroninių vyksmų tyrimas chalkogeniduose, superlaidžiuosiuose kupratuose bei manganituose (1980–2002 m.)“. *Pateikė Puslaidininkų fizikos instituto taryba.*
2. **Audrius DUBIETIS, Gintaras VALIULIS, Arūnas VARANAČIUS.** Darbų ciklas „Parametrinė šviesos lokalizacija (1989–2002 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*
3. **Liudas GIRAITIS, Remigijus LEIPUS, Donatas SURGAILIS.** Darbų ciklas „Tolima priklausomybė: modeliai, ribiniai dėsniai, statistinės išvados (1985–2002 m.)“. *Pateikė: Matematikos ir informatikos instituto taryba, Vilniaus universiteto senatas.*
4. **Vitalijus JANICKIS.** Darbų ciklas „Tyrimai chalkogenų chemijos, sandaros ir technologinio panaudojimo srityje (1972–2002 m.)“. *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.*
5. **Albertas MALINAUSKAS, Gediminas NIAURA.** Darbų ciklas „Laidžiųjų polimerų ir modelių sistemų tyrimas bei jų panaudojimo galimybių paieška (1993–2002 m.)“. *Pateikė Chemijos instituto taryba.*
6. **Edmundas MONTRIMAS, Valentas GAIDELIS, Vytautas GETAUTIS, Donatas Jonas SIDARAVIČIUS, Vygintas JANKAUSKAS.** Darbų ciklas „Fizikiniai reiškiniai elektrofotografinėse medžiagose (1979–2002 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*
7. **Vytautas Pranciškus STRAIŽYS, Gražina TAUTVAIŠIENĖ, Antanas BARTKEVIČIUS, Kazimieras ZDANAČIUS.** Darbų ciklas „Galaktikos struktūros ir evoliucijos tyrimai (1982–2002 m.)“. *Pateikė VU Teorinės fizikos ir astronomijos instituto taryba.*

BIOMEDICINOS MOKSLŲ SEKCIJA

1. **Antanas ANTANAITIS, Danutė Jadvyga LUBYTĖ, Kristinas MATUSEVIČIUS, Jonas MAŽVILA.** Darbų ciklas „Lietuvos dirvožemio savybių vertinimo sistemos žemės ūkyje ir aplinkosaugoje pertvarkymas (1967–2002 m.)“. *Pateikė Lietuvos žemdirbystės instituto taryba.*
2. **Rūta DUBAKIENĖ.** Darbų ciklas „Alergologija: ekologinės prielaidos, nauji diagnostikos ir gydymo aspektai (1980–2002 m.)“. *Pateikė Lietuvos mokslų akademijos prezidiumas.*
3. **Alma GEDVILAITĖ, Aušra RAŽANSKIENĖ, Kęstutis SASNAUSKAS.** Darbų ciklas „Virusų baltymų sintezė mielėse ir jų panaudojimas vakcinoms ir diagnostikoje (1991–2002 m.)“. *Pateikė Biotechnologijos instituto taryba.*
4. **Leonardas KAIRIŪKŠTIS, Antanas JUODVALKIS, Remigijus OZOLINČIUS.** Darbų ciklas „Produktiviausių miškų formavimo teorijos sukūrimas ir jos taikymas medynų ugdymo praktikoje krašto ekologinio tvarumo kontekste (1971–2001 m.)“. *Pateikė Lietuvos miškų instituto taryba.*
5. **Rimantas PUPLESIS.** Darbų ciklas „Biologinė įvairovė: taksonominės strateginių regionų revizijos ir naujos mokslui rūšys (Insecta: Microlepidoptera) (1984–2002 m.)“. *Pateikė Vilniaus pedagoginio universiteto senatas.*
6. **Algimantas RAUGALĖ.** Darbų ciklas „Klinikinė pediatrijos farmakologija (1997–2001 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*

TECHNOLOGIJOS MOKSLŲ SEKCIJA

1. **Adulfas ABRUTIS.** Darbų ciklas „Naujos funkcinių oksidinių sluoksnių ir daugiasluoksnių sandarų technologijos (1992–2002 m.)“. *Pateikė Vilniaus universiteto senatas.*
2. **Vytautas BARZDAITIS, Remigijus JONUŠAS, Algirdas JURKAUSKAS, Vitalijus VOLKOVAS.** Darbų ciklas „Rotorinių sistemų dinamikos tyrimai ir diagnostika (1987–2002 m.)“. *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.*
3. **Mindaugas DAGYS, Žilvinas Andrius KANCLERIS, Rimantas SIMNIŠKIS.** Darbų ciklas „Didelės galios mikrobangų impulsų jutiklių kūrimas ir taikymas (1986–2001 m.)“. *Pateikė Puslaidininkų fizikos instituto senatas.*
4. **Vytautas PAULAUSKAS.** Darbų ciklas „Lietuvos jūrų transporto formavimas: teoriniai, metodiniai ir praktiniai aspektai (1994–2002 m.)“. *Pateikė Klaipėdos universiteto senatas.*
5. **Šarūnas RAUDYS.** Darbų ciklas „Statistiniai ir neuroniniai klasifikatoriai: integruoto panaudojimo technologijos (1967–2002 m.)“. *Pateikė Matematikos ir informatikos instituto taryba.*
6. **Eugenijus UŠPURAS, Algirdas KALIATKA, Juozas AUGUTIS, Sigitas RIMKEVIČIUS, Kazys Kęstutis ALMENAS.** Darbų ciklas „Deterministiniai ir tikimybiniai tyrimai, inžineriniai sprendimai ir jų įgyvendinimas, gerinant Ignalinos AE saugą ir patikimumą (1994–2002 m.)“. *Pateikė Lietuvos energetikos instituto taryba.*
7. **Petras Rimantas VENSKUTONIS.** Darbų ciklas „Natūralių maisto priedų ir kitų biologiškai vertingų maistinių medžiagų išskyrimo, perdirbimo ir panaudojimo technologijų kūrimas ir tyrimai (1982–2002 m.)“. *Pateikė Kauno technologijos universiteto senatas.*
8. **Edmundas Kazimieras ZAVADSKAS, Artūras KAKLAUSKAS.** Darbų ciklas „Statybos šakos modeliavimas (1996–2002 m.)“. *Pateikė Vilniaus Gedimino technikos universiteto senatas.*

Atsiliepiamus ir siūlymus siųskite Lietuvos mokslo premijų komitetui iki 2003 m. gruodžio 20 d. adresu: Gedimino pr. 3-1, LT-2600 Vilnius.

Lietuvos mokslo premijų komitetas

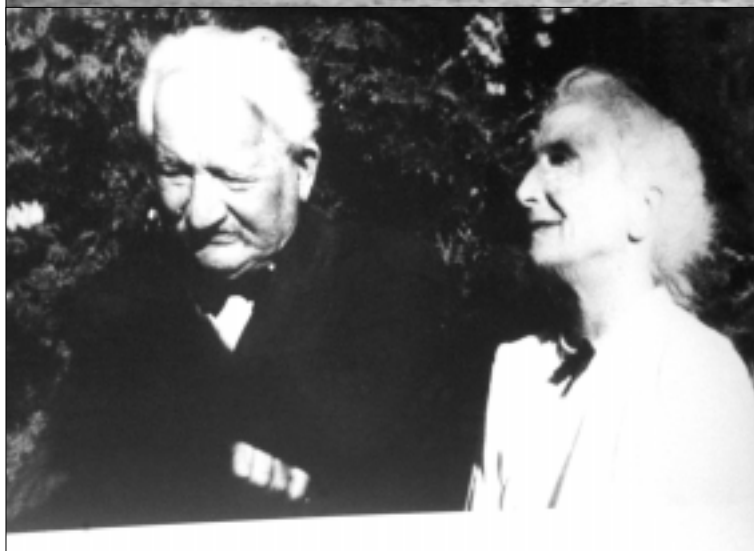

Mano tautybė – chemikas (2)

Gedimino Zemlicko nuotraukos

Rygos senamiesčio panorama nuo Dauguvos upės

Prof. Paulis Valdenas su žmona

Šiame name Ruozulos kaimelyje netoli Cesio 1863 m. gimė prof. Paulis Valdenas

Prof. Janis Stradinis su Paulio Valdeno sūnumi aplinkos teisės specialistu prof. Erkki Hollo iš Suomijos

Atkelta iš 1 p. atstovui prof. Pauliui Valdenui (1863–1957), kurį sukūrė skulptorius Andris Varpa (Vārpa). Tai jau antras chemijos mokslo atstovui Rygoje iškilęs paminklas. 2001 m., kai Rygoje vyko viso pasaulio latvių mokslininkų kongresas, buvo atidengtas paminklas žymiam vokiečių fizikochemikui Vilhelmui Frydrichui Ostvaldui (1953–1932), 1909 m. Nobelio premijos laureatui už darbus chemijos srityje, kuris 1881–1887 m. buvo Rygos politechnikumo profesorius. Jūs esate šių abiejų skulptūrų atsiradimo iniciatorius. Todėl sveikindamas Jus su paminklo Pauliui Valdenui atidengimu, kartu paklausiu: ką Jums reiškia ši diena?

Man tai didelis įvykis, nes Paulio Valdeno asmenybe domiuosi jau daugiau kaip 50 metų.

Tačiau fizikochemiku Theodoru Grotthussu susidomėjote anksčiau negu Pauliu Valdenu?

Abiem jais domėjaus lygiagrečiai. Tačiau savo pirmąjį mokslinį straipsnį parašiau būtent apie P. Valdeną. 1953 m. tą savo pirmąjį pranešimą perskaičiau studentų mokslinės draugijos posėdyje. Tada studijavau trečiame kurse.

Vadinasi, šiemet jubiliejus – lygiai prieš 50 metų perskaitėte savo pirmą mokslinį pranešimą. Galima Jus pasveikinti Mokslo Lietuvos skaitytojų vardu.

Ačiū, vadinasi jubiliejus. Vėliau pradėjau giliau domėtis mokslinė P. Valdeno veikla ir jo gyvenimu. Pradėjau važinėti į P. Valdeno gimtinę: tai Ruozulos kaimelis netoli Cesio, pats Vidzemės vidurys.

Mane labai sudomino, kad P. Valdenas šeimoje buvo tryliktas vaikas, gimęs 1863 metais. Beje, ilgą laiką manyta, kad Valdenų šeimoje buvo dvylika vaikų, tačiau paaiškėjo, kad motina buvo pagimdžiusi dvynukus. Tėvai buvo latviai baudžiauninkai, iš vadinamųjų senalatių (*veclatvieši*). Tai tokie latviai, kurie ne tiek rūpinosi, kokiai tautai priklauso, kiek krikščioniškomis moralės normomis ir etinėmis kategorijomis. Senalatiams labai svarbu buvo moralinės etinės vertybės. Tarp jų daug kur vyravo nuostata: jeigu nori ko nors gyvenime pasiekti, tapk vokiečiu. Tai buvo pats tiesiausias kelias į kultūrą ir aukštesnę visuomenės pakopą.

Tai štai Pauliui Valdenui tebuvo ketveri metai, kai mirė tėvas. Vėliau neteko ir motinos, Paulių globojo vyresni broliai. Pastariesiems mokslai nelabai rūpėjo, tad jaunėlis pats turėjo prasimušti į žmones. Jam tai pavyko. Tačiau reikia pasakyti, jog būtent latviai nuo savęs jį ir atstūmė.

Spėju, kad jaunalatviai, prasidėjus latvių tautinio atgimimo laikotarpiui?

Taip, būtent. P. Valdenas studijavo, siekė tapti chemiku, prašė jam skirti stipendiją. Tačiau gavo neigiamą atsakymą. Mat jeigu būtų užsiėmęs latvių etnografijos tyrinėjimais ar istorija, tada kitas reikalas. O studijuojantiems chemiją stipendija nepriklausė.

Taigi P. Valdenas į gyvenimą prasiūšęs pasikliaudamas tik savo paties jėgomis ir sugebėjimais. Pasakyčiau, jog dvasiškai, pagal savo gyvenimišką nuostatą, jis buvo labiau vokiečių, negu latvis. Dirbdamas užsispurusiai pasiekė labai daug.

Mokslas buvo jį visą įsiurbęs

Matyt, galima pasakyti, kad tuometiniame latvių tautiniame judėjime, apskritai to meto latvių visuomenėje, būta nemažų konfliktų, į kurių sukūrį, tikriausiai, pateko ir P. Valdenas?

Nebent iš dalies. Man regis, kad P. Valdenas buvo iš tų asmenybių, kuri nelabai net ir pastebėjo, kas aplink ją ir to meto latvių visuomenėje vyko. Jis gyveno tarsi kitame pasaulyje, mokslas jį visą įsiurbė. Kai jo klausdavo, kad jis esąs – latvis, o gal rusas ar vokiečių, tai P. Valdenas atsakydavo: *mano tautybė – chemikas.*

Labai įdomi, nors ir ginčytina pozicija.

Iškilmų akimirka prie Latvijos universiteto Biologijos fakulteto rūmų atidengiant paminklą prof. Pauliui Valdenui

Be jokios abejonės, ginčytina. Bet toks jau buvo P. Valdenas. 1888–1919 m. jis dėstė Rygos politechnikos institute, 1894 m. tapo profesoriumi. Kai 1918 m. susikūrė Latvijos Respublika, P. Valdeną pakvietė tapti pirmuoju Aukštosios mokyklos ir mokslo departamento direktoriumi. Buvo tokia valdžios institucija Latvijos laikinosios vyriausybės pirmininko Karlio Ulmanio (1918–1921) vyriausybėje. Daug kas tikėjosi, kad P. Valdenas taps Latvijos universiteto rektoriumi. Tačiau tuo metu Latvijai didelį pavojų kėlė generolo Pavelo Bermonto kariuomenė. P. Valdenas nebuvo tikras, kaip toliau Latvijoje klostysis reikalai, ir 1919 m. rugpjūtį išvyko į Vokietiją.

Nejau latviui P. Valdenui gimtoji kalba galėjo sudaryti bent kiek didesnę kliūtį per paskaitas?

P. Valdenas išties neblogai mokėjo latvių kalbą, turiu net jo užrašytas latvių liaudies dainas. Tačiau vis dėlto tai buvo buitinė latvių kalba. Mokslinė latvių kalbos terminija dar tik buvo kuriama, formavosi.

Reikia pasakyti, kad tuo metu Latvijoje vyko buvusio premjero Andrievo Niedros (1871–1942), rašytojo ir politinio veikėjo, teismo procesas. Tai buvo K. Ulmanio konkurentas, kuris buvo sudaręs provokišką Latvijos vyriausybę. Teismo procesas sutapo su P. Valdeno paskaitomis Latvijos universitete. Profesorius pradė-

sikėlė į Frankfurtą. Beje, jo 70-metis 1943 m. Vokietijoje buvo paminėtas gana iškilmingai. Tačiau nacių partijos nariu P. Valdenas nebuvo.

To meto Vokietijos valdžia, kad ir kaip blogai apie ją galvotume, vis dėlto sugebėjo vertinti mokslą ir mokslininkus. Tą mes matome iš spindulinės genetikos vieno pradininkų ruso Nikolajaus Timofejevo-Resovskio pavyzdžio, kuris 1925–1945 m. dirbo Vokietijoje, ir karo metais turėjo normalias mokslinio darbo sąlygas. Tą patį išvystame domėdamiesi ir latvio P. Valdeno biografija. Juk žinome, kad po karo N. Timofejevas-Resovskis, pasaulinio garso mokslininkas, tuojau pat atsidadė sovietinėje tretyje, nors jo kaip pa-

Latvijos universitete Profesoriaus Paulio Valdeno auditorijoje: prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis, dr. Janis Kletniekas (Klētnieks), prof. Libertas Klimka ir dr. Evaldas Gečiauskas

Latvijos universiteto atidarymas buvo sulaukytas dviem savaitėms, nes visi laukė iš Vokietijos atvykstančio P. Valdeno. Taigi vietoj planuoto atidarymo 1919 m. rugsėjo 14 d. Latvijos universitetas pradėjo darbą rugsėjo 28 d., tačiau be P. Valdeno. Jis nutarė likti Vokietijoje.

Bet tuo metu latviams P. Valdenas dar nebuvo galutinai prarastas?

Į Rygą P. Valdenas atvyko tik 1924 m. ir skaitė paskaitas kaip sykis šioje auditorijoje, kurioje dabar kalbamės. Tai Paulio Valdeno auditorija. Čia P. Valdenas skaitė keturias paskaitas, kuriose dalyvavo visa to meto Rygos visuomenės grietinėlė. Auditorija buvo pilnut pilnutėlė. Paskaitas profesorius skaitė vokiečių kalba, o įvadą į paskaitas – latviškai. Tos paskaitos buvo publikuotos ir galiu pasakyti, kad jos išties labai įdomios.

Ar tai buvo chemijos srities paskaitos, o gal švietėjiško ar visuomeninio pobūdžio?

Tai buvo chemijai ir fizikai skirtos paskaitos apie mokslo naujoves: radioaktyvumą, materijos sandarą ir panašiai, t. y. kas nauja ir aktualu buvo XX a. trečiojo dešimtmečio pirmosios pusės moksle.

Vėliau buvo sprendžiamas klausimas, ar P. Valdenas grįš gyventi ir dirbti į Latviją. P. Valdenas pateikė keletą sąlygų. Pirmą, kad jam Latvijos universitete nereikėtų studentams skaityti paskaitų, nes jis užsiims tik moksliniu darbu. Panašius norus anksčiau buvo pareiškęs V. F. Ostvaldas, kuris išėjo iš universiteto, kai į jo norus nebuvo atsižvelgta.

Kai kompromiso nerandama

Ar europinio masto asmenybei P. Valdenui Rygoje nebuvo galima sudaryti jo pageidaujamų mokslinio darbo sąlygų?

Tada būtų tekę į fakultetą priimti dar vieną profesorių. Tai jau mokslų akademijos modelis, kad būtų galima dirbti be paskaitų studentams.

O kokia buvo antra P. Valdeno išskelto sąlyga?

P. Valdenas pareikalavo, kad jam nereikėtų skaityti paskaitų latvių kalba.

jo gauti užgaulius laiškus, buvo ir tokių, kuriuose buvo parašyta: *mums – kulkų išdavikams – pakaks...*

P. Valdenas tuos laiškus priėmė kaip didelį asmeninį įžeidimą. Pareiškė, kad Rostoke, Vokietijoje, jam bus ramiau, nes jis nenori grįžti į miestą, kuriame daliai žmonių galėtų tapti mylimiausiu, o daliai – nenekčiamiausiu asmeniu. Taip pareiškęs išvyko ir daugiau į Latviją niekada negrįžo.

Dėl to Latvijos universitete iki 1940 m. chemijos srityje nebuvo išrinkta nė vieno *honoris causa* užsieniečio. Baimintasi siūlyti kandidatūras, nes pradėti tektų nuo P. Valdeno, o jo kandidatūra galėjo būti nepatvirtinta (kalbu ne apie chemikus, kurie be jokios abejonės P. Valdeną būtų palaikę), nes galutinis sprendimas priklausė nuo aukščiausios universiteto vadovybės. Taip susiklostė reikalai, jog ir kitų asmenybių iš užsienio tarpukaryje nebuvo renkama.

Karo metais ir pokary

Kaip susiklostė P. Valdeno likimas Antrojo pasaulinio karo metais?

Antrojo pasaulinio karo metais P. Valdenas gyveno Vokietijoje. Kai britų armija bombardavo Rostoką, bomba pataikė į P. Valdeno namą, jis buvo sugriautas, o mokslininkas per-

saulinio lygio mokslininko paslaugų sovietams ir prirėkė. Kad ir kaip gerburtume brolius latvius, tačiau ir jie dar tarpukaryje sugebėjo susipriešinti su savo žymiausiu to meto mokslininku P. Valdenu.

Deja, taip jau buvo. 1946 m., kai buvo įsteigta Latvijos mokslų akademija, buvo norima P. Valdeną išrinkti garbės daktaru. Jo važiuota ieškoti į Vokietiją, bet Rostoke nerastas, Tiūbingene taip pat. Taigi P. Valdeno pėdsakų latviams tuo metu nepavyko aptikti, ir jis į Latviją daugiau niekada negrįžo.

Nejau niekas iš Latvijos chemikų nebandė su P. Valdenu užmegzti ryšio, nejau niekas nesusirašinėjo?

Aš pats bandžiau laiškais užmegzti su juo ryšį. Buvo 1957 m. pradžia, o P. Valdenas mirė kaip sykis tų metų sausio 22 d. Gamertingene, Vokietijoje. Taigi pavėlavau. Kiek žinau, jis mirė senelių namuose. Jam buvo 93 metai. Žmona buvo mirusi jau anksčiau. Taip susiklostė šio žymaus mokslininko likimas.

Kaip derinti elitarizmą ir egalitarizmą

Ar sutinkate, kad santykiuose su P. Valdenu latviai padarė klaidų? Vis dėlto su mokslo, meno tokio masto asmenybėmis reikėtų kalbėti kitaip.

Grupė Lietuvos mokslo istorikų prie ką tik atidengto paminklo prof. Pauliui Valdenui

Neneigiu, kad klaidų buvo padaryta. Įžvelgiu dvi problemas. Latviai nepadarė klaidos įsteigę nacionalinį universitetą. Tačiau kai Latvijos universitetas jau veikė 1924 m., latviams reikėjo pakankamai elgtis su tokiu pasaulinio lygio mokslininku, koks buvo P. Valdenas. Tokio masto mokslininkų Latvijos universitete tuo metu nebuvo. Jeigu latviai būtų sugebėję į savo universitetą pasikviesti P. Valdeną, tai būtų buvę ne tik pateisinama, bet ir labai teisingas žingsnis.

Ar galima padaryti štai tokį apibendrinimą: su didele asmenybe reikia elgtis atsargiai, nes lengva prisivirti košes.

Pasakyčiau, kad su kiekviena asmenybe reikia elgtis atsargiai. Bet ypač atsargiai ir jautriai privalu elgtis su pasaulinio masto asmenybėmis. Deja, ši paprasta tiesa nelabai suvokiama. Visuomenėje įsitvirtinęs keistas egalitarizmas, kai į visus žvelgiama labai jau „demokratiškai“, tarsi visi žmonės būtų vienodi, tarsi žmogus tebutų tik vienas individas iš daugelio. O juk esama ir ypatingų žmonių, išskirtinių asmenybių, su kuriomis reikėtų ir elgtis atitinkamai.

Labai panašiai yra nutikę ir latvių santykiuose su poetu Janiu Rainiu. Juk jis Latvijoje taip pat nebuvo reikiama įvertintas, patys latviai jo neįskėlė kandidatūrai literatūrinei Nobe-

lio premijai gauti. Kai Latvijos universitetas pasiūlė J. Rainio kandidatūrą, tuojau pat apsisėmė ir priešininkai: girdi, kaip galima kelti jo kandidatūrą, jeigu jis socialdemokratas...

Vis dėlto kaip sutaikyti ar suderinti visuomenėje demokratinę tradiciją, kurią taip vertiname, dėl kurios įvirtinimo tiek pastangų įdėta, su tam tikru asmenybės išskirtinumu, taigi elitariškumu visuomenėje?

Reikia išmokyti šiuos dalykus derinti – egalitarizmą su elitarizmu.

Tai turi išplaukti iš vidinio tautos ir žmonių subtilumo?

Manau, jog pirmiausia – iš sveikos nuovokos. Reikia išmokyti skirti, kas yra didis, o kas – kaip visi. Mokslo vis dėlto neturi prarasti elitariškumo. Genialius ir talentingus žmones reikia išmokyti vertinti.

Taip tik moksle?

Taip pat ir mene. Tačiau visuomeniniame gyvenime elitiškumo neturėtų būti. O intelektiniame gyvenime tokios asmenybės kaip Marselis Prustas, Alberas Kamiu, Žanas Polis Sarrtras vis dėlto nusipelnė išskirtinio dėmesio. Ir visai nesvarbu, ar mums asmeniškai jų kūryba patinka, ar ne. Tokia mano nuostata.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Pradžia Nr. 17

Tai naujojo Vilniaus pedagoginio universiteto rektoriaus akad. Algirdo Gaižučio nuostata, kurią jis bando pagrįsti pokalbyje su *Mokslo Lietuvos* vyriausioju redaktoriumi Gediminu Zemlicku kelionės iš Vilniaus į Bazilionų miestelį Šiaulių rajone metu. Rugšėjo 18–19 d. buvo paminėta Bazilionų vidurinės mokyklos 230 metų sukaktis. Ta proga miestelyje vyko tarptautinė konferencija, skirta Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino šviečiamajai veiklai Lietuvoje.

Tad gal jau trukdo pavadinimas?

Geriamasis Rektoriau, gal ne man vienam susidaro išpūdis, jog Vilniaus pedagoginio universiteto pavadinimas jau ne visiškai atspindi dabartines šios aukštosios mokyklos sau keliamas užduotis?

Vilniaus pedagoginis universitetas, mano giliu įsitikinimu, neturėtų apsiriboti tik tuo, kad rengia mokytojus, nors mūsų aukštosios mokyklos pavadinimas tai ir įpareigoja. Kita vertus, gyvenimas mus verčia siekti daugiau. Privolome parengti tokias studijų programas – modernias, naujoviškas, kad į gyvenimą išleidžiami mūsų specialistai sugebėtų dirbti bet kokiose, tiksliau, įvairiose institucijose švietimo ir kultūros darbe. Tam teks įgyti vadybos įgūdžių, reikliau žvelgti į specialybę praktiškai, išmokyti prisitaikyti prie konkrečios tų institucijų ar įstaigų specifikos. Taigi jokių būdų nemanau, kad rengdami specialistus būtina turime šlietis prie savo aukštosios mokyklos pavadinimo, ir judėti tik juo nubrėžta kryptimi, nors ji ir būtų svarbiausia.

Dabartiniais laikais prie pavadinimo beveik jokia aukštoji mokykla nesislieja. JAV esama technikos universitetų, kuriuose veikia muzikos, įvairių video menų ir humanitariniai fakultetai. Taigi ne vien inžinierius į gyvenimą išleidžia. Ir dėl to nesisieloja, pirmiausia žvelgia į visuomenės, valstybės reikmes, o ne į pavadinimus, iškasas.

Tad gal jau pavadinimas Pedagoginis universitetas varžo, gal tai jau vikiški drabužėliai, iš kurių išaugta?

Aišku, ir toliau pirmenybę teiksime edukaciniams dalykams, nes turime sukauptą didelį šios srities potencialą, išsiugdę pedagogikos šakų, didaktikos, švietimo formų ir sistemų žinovų. Aki vaizdu, kad tą potencialą ir patirtį galima sukaupti tik per dešimtis metų. Nuo tradicijos niekur nenutolsime, tačiau niekas mūsų neprivers vaikščioti supančiotiems. Yra nekvestionuojamas įstatymo saugomas dalykas – Universiteto autonomija. Mūsų pačių valioje, į kokio profilio specialistų rengimą orientuotis. Turime ieškoti dar neužimtų terpių. Mūsų žmonės važinėja po pasaulį, tarptautiniai ryšiai nuolat stiprėja, tad pavadinimas – Pedagoginis universitetas – mus įpareigoja, bet kartu ir nevaržo, teikia pakankamai daug laisvės.

Dėl pedagogikos. Šiandien ši sąvoka mažiau naudojama, nes daugiau kalbama apie edukaciją. Tai daug platesnė sąvoka, aprėpianti ne tik mokyklą, bet ir visą švietimo tinklą, taip pat įvairiausių įstaigų, kurių pagrindinė funkcija nėra švietimas, bet atliekamas ir žmogaus ugdymo vaidmuo. Turiu mintyje socialinę edukaciją – socialinę pedagogiką, mokymąsi visą gyvenimą, perkvalifikavimą, žmogiškųjų išteklių išsaugojimą, jų turtinimą ir panašiai. Edukologijos universiteto pavadinimas geriausiai atspindėtų mūsų universiteto dabartinę padėtį ir įsipareigojimus valstybei.

Universitetas stipriai gręšis į socialinius mokslus (2)

Vilniaus pedagoginiame universitete šį rudenį apsilankė Rumunijos princas Radu (Radu of Hohenzollern-Veringen)

Būtent ši situacija, kad ateiname į Europos Sąjungą, mums išlaisvina rankas, nes turime veikti taip, kaip reikalaujama ES iš panašaus lankstaus profilio universitetu.

Rektorius žada išlyginti vyrų ir moterų santykį

Tad gal artėja metas, kai teks keisti Vilniaus pedagoginio universiteto pavadinimą? Ar ne per brangiai kainuos iškaibų keitimas, nes dar neseniai buvo Vilniaus pedagoginis institutas?

Nemanau, kad Pedagoginio universiteto pavadinimas jau visiškai praranda prasmę, tačiau pati sąvoka – pedagogika – jau suvokiama kaip edukacija, kuri tampa kasdiene mūsų sąvoka. Iš tikrųjų tradicinių prioritetų neturėtume prarasti, tačiau mūsų universitetas turi stipriai gręžtis į socialinius mokslus ir jų ryšius su edukacija. Mūsų absolventai privalo gerai išmanyti švietimo sistemas, įvairias jų edukacines ir vadybos problemas, vadinamąją makroedukacinę terpę. Tas nėra paprasta. Atsirado naujų mokymo metodų ir edukacinių technologijų, ir visa tai privalo žinoti tiems, kas pasuko švietimo keliu.

Tačiau socialiniai mokslai tradiciškai gyvuoja ir kituose universitetuose.

Taip, bet mintyje turiu tuos socialinius mokslus, kurie susiję su edukacijos plačiaja prasme uždaviniais ir reik-

mėmis. Aišku, kad šis aspektas mums ir turi labiausiai rūpėti. Gręždamiesi į šią sritį mes galime turėti patikimą savo nišą.

Tačiau ar tada nėra pribrendęs reikalas pagalvoti, kaip Pedagoginiame universitete reiktų keisti lyčių santykį, kur bent ligi šiol aiškiai išsivertinusi žaviųjų lytis. Vyrai gal net ir diskriminuojami?

Tarp kitko dėl lyčių santykio. Savo kaip rektoriaus sveikinimo kalboje rugšėjo 1 d. šiek tiek juokaudamas pabrėžiau, kad Vilniaus pedagoginis universitetas pamažu tampa stipriu abiejų lyčių universitetu. Pagal šių metų priėmimo rezultatus priimtų į pirmą kursą merginų santykis jau gerokai pasikeitė į palankesnę vyrams: studijuojančių vyrų jau turime kone 39 proc. Jeigu per šiuos mokslo metus dar pavyks įvesti keletą naujų specialybių – švietimo vadybos, administravimo, marketingo – mes pasieksime, kad vyrų ir moterų santykis universitete išsilygintų. Kad visi būtų laimingi, ieškodami vieni kitų ir jaudami vieni kitų širdžių plakimą.

Ir nereikės absolventėms vyro ieškotis Kalifornijoje, kaip kad dabar kartais neretai pasitaiko.

Iš tikrųjų tas įvaizdis, kad Pedagoginis – tai žaviųjų merginų buveinė, po truputį keičiasi.

Tačiau juk nenorite pasakyti, kad Pedagoginiame imsitės ir inžinerijos mokslų?

Jokiu būdu. To, ko nereikia, ar kas būtų dirbtinai pritempta tikrai nedary-

sime. Ant plikos dirvos nieko greitai neišauginsi, net ir pupų ar kitokių daržovių, o čia universitetas.

Žada permainas

Kad ir koks puikus rektorius buvo Jūsų pirmtakas prof. Antanas Pakerys, tačiau su naujo rektoriaus atėjimu profesūra, dėstytojai ir studentai sieja ir tam tikrų naujų vėjų dvelkimo viltį. Laukiama gerų pokyčių, atsinaujinimo, kuris kiekviename universitete kartą nuo karto turi vykti. Beje, prieš ateidamas į universitetą, matyt, mąstėte, koks yra šio universiteto dėstytojų profesinis lygis, ar pakankamai aktyvi mokslinė veikla, pagaliau koks dėstytojų amžius. Ar visa tai Jus tenkina?

Visų aukštųjų mokyklų dėstytojų ir profesūros amžius juda viena ir natūralia kryptimi – senėjimo. Niekur nerasiau, kad profesoriai ir docentai būtų Žalgirio krepšinio komandos žaidėjų amžiaus. Taigi visi universitetai šiuo požiūriu esame vieno likimo broliai. Kalbant apie darbuotojus, aišku, problemų pakanka. Turime stiprių katedrų, kuriose dirba iniciatyvi profesūra ir mokslo daktarai, kurie dalyvauja tarptautinėse programose ir projektuose, įvairiuose švietimo pertvarkų, ekspertų ir kitose. Yra ir tokių katedrų, kurios pagal struktūrą kažkaip keistokai atsirado: jos nedidelės pagal savo apimtį, pavyzdžiui, dirba profesorius ir pora dėstytojų. Tokios pernelyg smulkios katedros yra mūsų rūpečio dalykas, nes jose nevyks-

ta bent kiek intensyvesnis mokslinis darbas.

Tad restruktūrizavimas Universitete reikalingas, kad turėtume gyvesnes sąsajas tarp pedagogikos, studentų rengimo pagal europinius standartus ir mokslinės veiklos. Esu įsitikinęs, kad jeigu mokslinė veikla apsnūdusi, tai ir paskaitų lygis, seminarų turinys gali būti menkesnis. Nors neneigiu, kad būna ir įvairių išlygų. Tačiau tendencija aiški: jeigu žmogus sutelktai, sukauptai dirba mokslinį darbą, katedros gyvenime vyksta nuolatinės diskusijos, šitai atspindi ir paskaitų kokybę, seminarų diskusijose. Žinoma, galima gyventi tik savo idėjų gnaužuose, bet tik iki tam tikro laiko. Šiuolaikinis pasaulis dinamiskas, mes sakome, postmodernistinis, kai tarpusavyje sugyvena skirtingi požiūriai, istorijos, kultūros įžvalgos, mokslo faktų interpretavimai, kaip mes sakome, konceptai. Visa tai turi gerai žinoti lektorius, docentas, profesorius. Ir ne tik žinoti, bet pats toje veikloje aktyviai reikštis, diskusijų metu tą veiklą padėti tvirti.

Universiteto struktūrų pertvarka juk nėra vienadienis uždavinys. Kalbant apie Universiteto restruktūrizavimą – tai natūralus dalykas, kurio siekti įsipareigojau ateidamas į rektoriaus pareigas. Daugelio profesorių – jaunų ir svarų patyrimą turinčių – nuostatos, patarimai, pasiūlymai, kurių gaunu nemažai, skatina mane jau šį pusmetį pradėti turiningą ir aistringą diskusiją dėl Universiteto ir jo atskirų padalinių ateities, gerai apmąstyty vizijų. Šis procesas palies atskirus fakultetus.

Pasisako už judrią modernių universitetų sistemą

Kokią atnaujintą Universiteto struktūrą įsivaizduojate? Suprantu, kad laikui bėgant Jūsų nuostatos gali keistis, tačiau kaip šiandien norėtumėte pertvarkyti savo vadovaujamą Alma mater?

Tą struktūrą įsivaizduoju kaip Europos universitetų. Pagaliau turime ir savo pačių lietuviškos neblogos patirties, kad ir Vytauto Didžiojo bei kai kurių kitų universitetų pavyzdžiu. Mūsų Pedagoginis universitetas labai didelis, manau, jog jo struktūrą reiktų padaryti lankstesnę, didelius fakultetus reiktų neformaliai suskaidyti. Aišku, išliks fakultetai, bus Universiteto sudėtyje ir institutai. Pastarieji bus jungiami iš giminingų katedrų, kurias vienija studentų profesinės parengties ir būtinos geros kompetencijos uždaviniai, tikslai ir atsakomybė. Tokie didesni institutai galėtų turėti savo tarybas, kurios spręstų ir specifines problemas. Svarbu, kad tai būtų judrūs dariniai: katedros, centrai, institutai, fakultetai. Tai klasikinė gyvybinga dabartinių pasaulio universitetų sistema. Sieksime, kad tų padalinių valdymas ne prastėtų, bet taptų skaidrus, pozityvus, gerą šio žodžio reikšmę. Pagaliau ir viso universiteto valdymas turi gerėti. Apskritai švietimo organizacijų (tarp jų ir universitetų) vadybai reikia skirti daugiau dėmesio.

Visa tai reikalinga tam, kad kiekvieno dėstytojo ir studento savijauta gerėtų, kad pastarieji įgytų deramą profesinę kompetenciją, o universiteto bendruomeniškumas taptų geriau juntamas. Kai esi dideliame fakultete, tai to bendruomeniškumo lyg ir nebelieka, nes vieni kitų darbuotojai dažnai net ir nepažįsta. Tada sunku kalbėti ir apie dalykiškus kontaktus. O juk nuo šių paprastų kontaktų dažnai ir prasideda bendri projektai ir svarūs bendradarbiavimas.

Lyg ir nieko naujo nepasakau, nes tai kasdienės universitetų gyvenimo praktikos patvirtinti dalykai.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Po Vilniaus pedagoginio universiteto rektoriaus prof. Algirdo Gaižučio inauguracijos jį sveikina buvęs ilgametis Vilniaus universiteto rektorius prof. Jonas Kubilius

Tikrą estetinį pasitenkinimą pajus skaitytojas, paėmęs į rankas naują Vilniaus dailės akademijos leidyklos ir Elektroninės leidybos namų išleistą knygą *Lietuva iki Mindaugo*. O pradėjęs skaityti išgyvens tikrą intelektualinio bendravimo su knyga džiaugsmą, gal patirs ir ne vieną atradimą, nes čia koncentruotai ir nenuobodžiai išdėstoma tai, ką turime žinoti kiekvienas apie savo kraštą, kurio esmę mums išreiškia vienas trumpas, bet viską pasakantis žodis – Lietuva.

Lietuvos, kokia buvo iki karaliaus Mindaugo, t. y. iki valstybės susikūrimo, vaizdą mums pateikia vidurinioios kartos autorių būrys, kurį ne nuodėmė ir išvardyti. Pradėsime nuo archeologų. Tai Adomas Butrimas, Algirdas Girininkas, Eugenijus Jovaiša, Albinas Kuncevičius, Arydas Malonaitis, Paulius Mudėnas, Ilona Vaškevičiūtė ir Vladas Žulkus. Sąrašą papildė antropologas Rimantas Jankauskas ir etnologas, mokslo istorikas Libertas Klimka. Knygos apipavidalintojas dailininkas Saulius Bajorinas nusipelnė išskirtinio padėkos žodžio. O kadangi tai ne vien tradicinė, bet ir skaitmeninė knyga, tai tarp autorių rasime programuotojo Arūno Gudiničiaus ir kompiuterinio dizaino atstovės Alicijos Makovskos pavardes. Pastarieji du kūrėjai, beje, atstovauja veikiausiai trisdešimtmečiams, t. y. jaunajai kartai.

Pačių autorių knyga *Lietuva iki Mindaugo* traktuojama kaip straipsnių rinkinys, kurio sudarytojai A. Butrimas ir E. Jovaiša. Tačiau laikydamas rankose šį veikalą, vartydamas ir neatšpirdamas pagundai pirmiausia skaityti iš šen ir ten, kol dar neįnikai skaityti iš eilės ir nuosekliai, niekaip nepagalvotum, jog tai pavienių autorių straipsnių rinkinys. Gal tai redaktorės Veronikos Šidlauskaitės nuopelnas, o gal autoriai yra bendraminčiai vienos mokslininkų kartos atstovai, jaučiantys vienas kito alkūnę ir alsavimą, bet šiame foliante (taip knietį vadinti šią išties meniškai parengtą knygą) jauti tokiam darbe labai vertintiną nuoseklumą, išsamumą, požiūrio vienovę.

Veikalą sudaro atskiri skyriai: *Lietuvos kraštovaizdis, Kraštas ir etnosas, Kraštas ir pasaulis, Žmonės ir santykiai, Žmonės ir darbai, Baltų pasaulėžiūra ir Proistorės menas*. Šiuose skyriuose, kurių atskirus straipsnius rengė po kelis skirtingus autorius, perteikiamas ilgas kelias į Lietuvą, tiksliau, ikimindauginę Lietuvą.

Šis kelias veda per archeologijos tyrinėjimų metu atskleidžiamą materialiąją dabartinės Lietuvos teritorijoje

Ilgas kelias į Mindaugo Lietuvą (1)

Lietuva iki Mindaugo

+ skaitmeninė knyga

Tai knyga, kurioje sukaupta daug žinių apie mūsų protėvių dvasinę ir materialinę kultūrą

gyvenusių visuomenių kultūrą, istorijos rašytinių šaltinių interpretacijas, kalbotyros ir antropologijos duomenų išvadas. Nė vienas iš šių mokslų atskirai paėmus nėra pajėgus mums atskleisti visą mūsų žemėje gyvenusių ir gyvusių visuomenių bent apytikrą vaizdą. Tik bendros ir sutelktos skirtingų mokslų pastangos gali duoti bent patenkinamą rezultatą. Pastaroji knyga kaip tik ir yra tokios mokslų sintezės rezultatas, teisingiau būtų pasakyti, tam tikras dabartinio žinojimo etapas, kuris, be abejo, ilgainiui bus tikslinamas ir gilinamas. Tačiau ši knyga tik tarpstotė, nes kelias tęsiasi ir niekada nesibaigs, nes tai mokslinio pažinimo kelias.

Kadangi tai ne tik išspausdinta, bet ir skaitmeninė knyga, tai privalome pasakyti, kad ją kūrė Elektroninės leidybos namai ir Eugenijaus Jovaišos vadovaujama grupė.

Visai natūralu, kad knyga pasirodė šiais metais, kai Lietuvos valstybė iškilmingai ir oriai paminėjo karaliaus Mindaugo 750-ųjų karūnavimo metinių, taigi Lietuvos valstybės ir karalystės, garbingą sukaktį. Pirmą kartą visuotinė knyga *Lietuva iki Mindaugo* buvo pristatyta liepos 6-ąją – Valstybės dieną – Lietuvos nacionaliniame mu-

ziejuje, atidarant šiai datai skirtą jubiliejinę parodą.

Karaliaus Mindaugo metai tęsiasi, net ir jiems pasibaigus tęsis Lietuvos valstybės tolesnė raida, nes artėjame ir prie išskirtinės datos – 2009-ųjų, kai minėsime Lietuvos Tūkstantmečio jubiliejų. Pats laikas siūsti žygeivius į visas keturias pasaulio šalis. Knyga *Lietuva iki Mindaugo* kaip tik ir yra toks žygeivis į mūsų protus ir širdis. Galima neabejoti, kad šis veikalas taps visų mūsų patikimu vedliu per amžių ir tūkstantmečių glūdumas į Mindaugo Lietuvą. Vadinas, vis artyn link mūsų.

Tos glūdumos skaitant knygą šviesėja, tampa gerokai suprantamesnės ir jaukesnės, daugeliui skaitytojų ilgainiui tikriausiai pasidarys gal net labai mielos, nes savos ir nuo mūsų savimonės neatsiejamos. Pajusime pasididžiavimą savo žeme ir ją gaubiančiu dangumi, gal net ir tais bevardžiais šios žemės gyventojais, kurių mintys ir darbai, rūpesčiai ir sielvaras mums taps labiau suprantami ir artimi. Pajusime dėkingumą tyrinėtojų, ir ne vien šiems knygos autoriams, bet ir daugybei jų pirmtakų, gyvų ir jau nukeliavusių į protėvių šalį, nes visų jų darbai po žinių kruopely-

tę rentė šį intelektualinį minties rūmą.

Žinoma, apie šį veikalą būtų galima daug kalbėti ir pasakyti svarbių dalykų, bet bus geriau, jeigu kalbės patys knygos sudarytojai. Bus dalykų, kurie nuskambės naujai, daugeliui skaitytojų gal visai netikėtai. To labiausiai ir siekėme kalbindami savo sričių žinovus ir didelius entuziastus, kartais gal net švelniai paprovokuodami. Taigi pristatome pašnekovus.

Adomas Butrimas – archeologas, istorijos daktaras, profesorius. Vilniaus dailės akademijos prorektorius mokslui ir menui. Tyrinėja Nemuno, Narvos, Virvelinės keramikos ir Pamarių kultūrų gyventojų materialinę bei dvasinę kultūrą, priešistorės meną.

Eugenijus Jovaiša – archeologas, istorijos daktaras, docentas, Vilniaus pedagoginio universiteto Baltų proistorės katedros vedėjas. Tyrinėja romėniš-

minklus, piliakalnius, radinius ir tyrimo metodus, kuriais apdorojame visą tą turtą.

Aišku, turime savo šventąją mokslo triadą. Pirmiausia tai mokslo objektas, mūsų atveju seniausioji Lietuvos istorija. Tiriame ir mūsų tautos ikirašytinę Lietuvos istoriją. (Kituose kraštuose yra kitaip.) Ilendame ir į rašytinę dalį, suprantama, dėl šaltinių stokos.

Antroji tos triados dalis – tai specifiniai, arba unikalūs šaltiniai. Šiuo atveju ir plačiąja prasme – tai radiniai, o specializuotai tariant, gyvenvietės, laidojimo ir kiti paminklai.

Trečioji mokslo triados dalis – tyrimo metodai, būdai, kuriais tie paminklai tiriama. Mes turime tokius unikalius tyrimo metodus, kuriais klasikinė istorija nesinaudoja. Pavyzdžiui, antropologija, pasitelkiame ir gamtos

Pamarių kultūros gyvenviečių radiniai

Pilkapių kultūros radiniai – „prasėliškas“ kultūros variantas

kojo laikotarpio Nemuno žemupio ir Vidurio Lietuvos laidojimo paminklus.

Gamta yra mūsų tautos savasties rodiklis

Lietuva iki Mindaugo – šis mūsų mastais mižiniškas laikotarpis, tai visų pirma archeologinė problema? Turint mintyje, kad rašytinių šaltinių labai mažai, vadinas, tenka remtis daugiausia materialinės kultūros rodikliais? Bent jau jeigu kalbame apie proistorę.

Eugenijus Jovaiša. Ne, tai bendroji istorijos problema. Archeologija yra sudėtinė istorijos mokslo dalis, tiek savarankiška, kiek gali būti savarankiškos atskiros žmogaus kūno dalys – galva, kojos ir visa kita. Suprantama, jog archeologija turi savo tyrimų objektą – seniausiąją istoriją. Turime savo tyrimų šaltinius: laidojimo pa-

mokslo dalykus, tokius kaip dangaus skliautas, astronomija, paleoastronomija, paleoantropologija, paleopatologija (tiria senųjų gyventojų ligas).

Adomas Butrimas. Ši knyga iš tiesų yra ir Lietuvos gamtos istorija, nes ją pradėdame nuo klimato, reljefo, dangaus vaizdo apibūdinimo, ir kaip visa ta aplinka keitėsi nuo seniausių laikų iki karaliaus Mindaugo.

Kodėl tai buvo reikalinga – pateikti Lietuvos gamtos istoriją veikalą, kurį dr. E. Jovaiša gal ir netiesiogiai, bet pavadinimo istorijos mokslo problema?

E. Jovaiša. Labai paprastas atsakymas: todėl, kad tam tikroje aplinkoje formuojasi tautos charakteris. Skirtingai nuo Zimbabvės gyventojų lietuviams reikia rengtis – ir šiltai. Šis poreikis iškart suponuoja ir mūsų veiksmus, formuoja savitą gyvenimo būdą. Štai pavyzdys. Lietuvoje vyrauja

Knygos *Lietuva iki Mindaugo* sudarytojai archeologai Adomas Butrimas ir Eugenijus Jovaiša

Pamatinės vertybės ir istoriniai lūžiai (2)

Liaudies buities muziejaus Rumšiškėse kraštovaizdis

Pradžia Nr. 18

Tęsiame pokalbį su etnologe prof. habil. dr. Angele VYŠNIAUSKAITE, kuri savo mintimis sutiko pasidalyti su *Mokslo Lietuva*.

Kaip šokdinamas Šyvis

Štai kalbame apie lietuvių tradicijas. Tie, kurie tų tradicijų svarbą, reikšmę suvokia ir tas tradicijas bent kiek žino, iš jų gali semtis stiprybės, tautiškumo. Tačiau ką siūlytumėte daryti tiems, kurie niekada tų tradicijų gavinamosios jėgos neįautė, su jomis nebuvo susidūrę?

Dar kartą kartoju: pirmiausia reikia pradėti nuo šeimos ir mokyklos. Turim, ką turim, daug ko nesu-sigražinsim. Juk kalėjimai ten patekusių nepataiso, bet tik pagadina, nes ten tikros nusikaltėlių pasaulio akademijos. Savotiškas sutrikimo laikotarpis turi baigtis, žmonėms at-siras daugiau darbo, užimtumo, pagaliau ir sąmoningumo.

Sąvokos etnologija, etninė kultūra vis dėlto daugeliui žmonių siejasi labiau su praeitimi, šiek tiek gręžimusi į vakarykštę dieną. Kas darytina, kad tos sąvokos reikštų žvelgimą į priekį?

Etninės kultūros globos taryboje kaip tik ir stengiamės propaguoti gyvasias tradicijas. Buvo siekiama mus sujungti su paveldo reikalais užsiimančia komisija. Bet tai juk skirtingos sritys. Paveldas – tai, kas paveldėta, kas buvo. O tradicija gali būti ir gyvoji, kintanti. Tą kaitą reikia suprasti ir ją propaguoti, bet pirmiausia gyvosios tradicijos reikia nebijoti. Visais laikais buvo bendraujama su kaimynais, kurie veikė mūsų tradicijas. Mes kaimynams kai ką duodavome, kai ką iš jų pasiimdavome. Štai sausio mėnesį Gražiškiuose buvau šyvio šokdinimo šventėje. Vokiečių šimelis, mūsų šyvis, t. y. širmas arklys. Tik Zana-vykuose, Suvalkijoje, Pajevonio apylinkėse ta tradicija dar išlikusi. Ji atėjusi iš Rytprūsių, Mažosios Lietuvos, bet ten tarp šventės veikėjų dar buvo kaminkrėtys. O Lietuvoje kaminkrėčio šiame renginyje nebuvo, nes ir kam-inų tuo laiku dar nebuvo. Dabar taip pat neaktualus, užtat atsirado „daktarai“, eina „daktaras“ su „seselė“ ir duoda visiems „sveikatai patai-

Etnologai prof. Vacys Milius ir prof. Angelė Vyšniauskaitė bei Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos direktoriaus pavaduotojas Povilas Saudargas Vacio Miliaus ekslibrisų parodoje

tyti“ vaistų – čemeryčių.

Gražiškiai yra 7 km nuo Karaliaučiaus krašto ir 4 km nuo Lenkijos sienos. Aš pirmą kartą pamaciau, kaip tas šyvis šokdinamas. Tai daro jaunimas, persirėdęs kareiviais, velniais, daktarais, meškomis. Tarp Kalėdų ir Trijų karalių švenčių persirengėliai eina per kaimus, dainuoja, sveikina lankomus žmones. Žmonės juos vaišina. Tradicija nepertraukta, ir jos laikosi ne kokie senukai. Jūs matytumėte, kaip ten per galvą verčiasi, kas ten darosi, koks linksmumas! Ir kaip žmonės juos priima. Todėl, kad tai gyva krašto tradicija.

O šyvis yra?

Kaip be šyvio? Tai atitinkamai aprėdytas vyras, ant savęs turintis tam tikrą rėmą, aprengtas baltom paklodėm, už pavadžio laiko padarytą arklio galvą, prunkščia, šokinėja, trepsi, labai vykusiai imituoja arklį. Jį lydi „karininkas“, keturi ar daugiau „kareivių“ ir visi dainuoja. Gyva tradicija, atėjusi iš senovės.

Įsivaizdavau, kad daugiausia gyvybės dar išliko žemaičių Užgavėnėse.

Žemaičiai savo krašte šelsta, aukštaičiai savo Dėdelį vežioja – kodėl negalima savaip daryti. Taip bus ir linksminimasis, ir savitumas.

laikais žmogiškasis paikumas ir tamsumas kai kam būdavo puikiausias pelnymosi šaltinis. Argi ne taip?

Kai Vakaruose verčiamasi per galvą, tai mums visai nėra reikalo mėgdžioti. Kai tik buvo pradėta įnirtingai švęsti Šv. Valentino diena, parašiau ir į Lietuvos rytą laišką. Specialiai domėjaisi, tyrinėjau šaltinius: Lietuvoje net ir Valentino vardas nebuvo populiarus, labai mažai kas buvo šiuo vardu krikštytas. Ir Šv. Valentino diena vasario 14-ąją – aiškus skolinys, niekada tokios šventės Lietuvoje nešvėsdavo.

Be to visai šalia Vasario 16-oji, Lietuvos Nepriklausomybės šventė. Mokyklose jau reklamuojama Valentino diena, neretai pamirštant Vasario 16-ąją. O juk tai mūsų tradici-

nė šventė.

Kokią skaitytojų ir prekybininkų reakciją sukėlė Jūsų publikacija Lietuvos ryte?

Buvo netrukus išspausdintas rašinėlis su kito skaitytojo nepasitenkinimu: kaip čia dabar drįstu smerkti Valentino dieną. Aiškus prekybininkų noras kuo labiau tokio pobūdžio šventes populiarinti. Pirmiausia reklama ir pelnas.

Gal toje technizuotoje Vakarų visuomenėje natūralių žmogiškųjų santykių, kad ir to meilės jausmo, žmogiško šilumo vienas kitam išties reikia, todėl ir Valentino diena ten gali būti reikšminga.

Aš ne prieš tai, meilės visiems reikia. Bet pasisakau prieš perdėtą demonstravimą. Meilės mūsų gyvenime per mažai, bet tą meilę demonstruoti – tai nesąmonė. Esu tyrinėjusi šeimos istoriją, šeimos papročius ir matau, kiek yra skyrybų, nedarnių šeimų – baisu.

Tad gal vietoj Valentino dienos, kuri nelaimingai atsidūrė pernelyg arti Vasario 16-osios, galite pasiūlyti švęsti kurią nors kitą dieną, skiriant dėmesio meilei?

Tegu būna ir ta Valentino diena. Matau, kad ji mėgiama, paplito – tebūnie. Tik ji neturi gožti Nepriklausomybės dienos. Štai sostinėje Mikalojaus Daukšos vidurinė mokykla Antakalnyje. Koks vardas! Nuėjau kaip tik vasario mėnesį į tą mokyklą. Visur kabavo Valentino dienos plakatai, bet nė vieno – Vasario 16-osios. Juk taip negali būti. Paskui dejuojame, kad mūsų jaunimas apolitiškas. Patys mes, mokytojai, auklėtojai, dėstytojai esame kalti, kad taip yra, kad jaunimo neorientuojame pažinti savo kultūrą, ją gerbti. Visam kam turi būti vietos, nepamirštant to, kas mums yra vertinga ir brangiausia. Naujindami savo kultūrą neturime pamiršti savo prioritetų.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

O kur miesto tradicijos?

Tačiau visa tai tradicinė kaimo kultūra, o šiandieninėje Lietuvoje jau vyrauja miestai, miestiškas gyvenimo būdas. Tačiau tų miestišku tradicijų lyg ir neturime?

Miestiškos tradicijos tegul kuriasi, bet jas tegul kuria, išeinant iš savo aplinkos, savo charakterio, mentaliteto.

Bet tada ir atsineš svetimų kultūros „žiedų“: plikom kinkom šokuojančių, arba laičančių pomidorų padažą nuo pliko gražuolės kūno. Ar ne tai mums bandė įpiršti Life teatro festivalio rengėjai? Būtent tokių atneštinių svetimybų mums mažiausiai reikia, nors jos ir nekviečiamos veršis.

Tokių kvailybių pakanka ir tarp mūsų, tai nėra kokia nors tradicija. Pagaliau, ką dar galima parodyti, ko žmogus nežinotų? Argi visokie plikakinkiai labai didelę paslaptį? Moterys žino, ką vyrai turi, o vyrai žino – ką moterys slepia. Argi ne taip? Tai kuo čia žavėtis? Taip sakau ne dėl to, kad esu močiutė, o todėl, kad juk taip ir yra.

Kartais per kraštus veržiasi tam tikri nevisavertiškumo kompleksai – kai nieko geriau, protingiau, gražiau neįstengiama sugalvoti. Ilgai buvome uždaryti, prispausti, dabar šelstame laisvėje. O kažkas iš to pelnosi. Visais

Nuo seno lietuviai naudojo ir vėjo jėgą (Rumšiškės)

